

DOI: <https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series19.2024.47.17>

УДК 376. 433 (091) (477)

І. С. Маркусь, І. В. Гладченко, Д. М. Супрун, М.О.Супрун

**ВНЕСОК ПРОФЕСОРА А. І. СЕЛЕЦЬКОГО
У ВІТЧИЗНЯНУ СПЕЦІАЛЬНУ ПЕДАГОГІКУ І ПСИХОЛОГІЮ
(до 110-річчя із дня народження)**

Андрій Іванович Селецький відомий український вчений-педагог, доктор медичних наук, професор, народився 30 жовтня 1914 року в селі Катеринопіль Черкаської області. Після закінчення медичного робітничого факультету (1930 р.), навчався в Донецькому медичному інституті імені О. М. Горького, після закінчення якого отримав спеціальність психіатра і вступив до аспірантури цього ж інституту.

Дефектологія є комплексною наукою, яка включає в себе досягнення філософії, психології, педагогіки, медицини та цілої низки інших суміжних галузей знань.

Відомий вчений-психіатр професор А. І. Селецький присвятив багато років свого наукового життя проблемі дослідження медичних основ олігофренопедагогіки, працюючи професором, деканом дефектологічного факультету, завідувачим кафедри олігофренопедагогіки та психопатології Київського державного педагогічного інституту імені О.М. Горького. Зокрема, із 1960 до 1963 рік він працює в КДПІ імені О. М. Горького на посаді доцента кафедри дефектології, а у 1963 – 1965 роки працює професором кафедри дефектології. З 1965 року – професором кафедри олігофренопедагогіки та психопатології. У 1975-1977 р.р. працює деканом дефектологічного факультету КДПІ імені О. М. Горького. У 1977 – 1985 р.р. працює професором, завідувачем кафедри олігофренопедагогіки і психопатології КДПІ імені О. М. Горького. Із 1985 до відходу у вічність у 1992 році Андрій Іванович професор цієї ж кафедри зазначеного вишу.

Професор А. І. Селецький у цілій низці своїх фундаментальних праць [2; 3; 4 та ін.] заклав основи психопатології дитячого віку та, зокрема, її важливої складової – клініки олігофренії. Досліджуючи глибини клінічних основ зазначених наук, він уважно вивчав й історію становлення цих сфер знань. Вчений досить влучно зауважував: «Кожна галузь науки має свою історію, засвоєння якої для того, хто бажає вивчити цю галузь, обов'язкове. Не знаючи минулого, важко орієнтуватися в сучасному, неможливо заглянути в майбутнє, через що неминучі вагання і навіть помилки. Кожний дослідник, розв'язуючи те або інше питання, вдається до його історії, в якій шукає шляхи до реалізації свого задуму. Чим глибше вивчена історія певного питання, тим плідніші будуть власні висновки з нього» [4,13].

Дійсно, ці погляди професора щодо історико-професійних проблем підтверджують його гіпотезу, що саме повнота розуміння сучасного стану науки і перспектив її розвитку багато в чому визначається обізнаністю з тим, як виник цей «сучасний стан», що йому передувало, який шлях було пройдено до становлення і утвердження тих або інших наукових ідей і запровадження їх у практику. Пізнання процесу історичного розвитку науки потрібне для глибоких розробок теоретичних основ науки, для організації і практичного застосування цих знань на практиці [4].

Про неординарність та наукову сміливість світоглядних поглядів А. І. Селецького свідчить вже той факт, що він нам, своїм студентам, ще на початку 80-х років розкривав методологічне значення педології для корекційної педагогіки. Зокрема, вчений постійно підкреслював роль у становленні цієї науки класика світової дефектології Л.С. Виготського та представників його наукової школи [2].

Як вже відмічалось, що будучи перш за все лікарем-практиком, за плечима якого були десятки років науково-практичної роботи в психіатричних клініках та на кафедрах, а також фронтовий досвід, професор постійно цікавився історією психіатрії та дефектології. Саме тому на його лекційних та семінарських заняттях постійно і широко наводилися приклади з історії нашої вітчизняної науки, зокрема із праць Ю. І. Каннабіха [5].

Клінічне розуміння слабоумства – підсумок довгого, складного і суперечливого процесу, який передував виникненню термінів «олігофренія» і «деменція». Вчений зазначав, що протягом віків в аналізі суті слабоумства здогадки поступово переходили в концепції, емпіричні спостереження – у висновки, а вчені нестерпно довго бились над формулюванням самої термінології. Потреби життя і практики зумовили виділення олігофренії у самостійну клінічну форму (термінологія представлена в історико-педагогічному ракурсі).

Вчення про слабоумство, практику лікування та виховання розумово відсталих дітей має багатий досвід і велику історію. Але цілком слушно стверджував дослідник, що цю історію ще недостатньо проаналізовано та узагальнено. В літературі є деякі публікації про етапи розвитку вчення про олігофренію з того чи іншого історичного періоду. Повного ж огляду історії питання цього вчення, починаючи з давнини і до наших днів, немає. Тому висвітлення історико-теоретичних і організаційно-практичних питань з цієї проблеми є актуальним і сьогоденні.

Аналіз розвитку поглядів про розумову відсталість дітей необхідно проводити не тільки на основі критичного осмислення відповідних джерел, але й використовуючи матеріали споріднених із медициною і педагогікою наук, зокрема філософії.

Цілком природньо, що лікуванню та навчанню розумово відсталих дітей завжди приділялося більше уваги, ніж дорослим. Але, як свідчать документи, це піклування часто носило поверховий характер. Лише в двадцятому столітті відбулось логічне об'єднання зусиль медиків та педагогів у єдиній сфері знань – корекційній педагогіці.

Для сучасної дефектології, з нашої точки зору, погляд, найбільш актуальними є погляди А. І. Селецького на природу власне дефекту. Розглядаючи відхилення у психічному розвитку як важливі системотворчі риси для пізнання особистості, необхідно, на його думку, при її аналізі спиратися на загальне розуміння природи особистості як сукупності соціальних властивостей та якостей людини. Це передбачає визначення класифікаційних характеристик вихованця з точки зору прояву особливостей його аномального розвитку, а також пізнання їх в соціально-демографічній та виховній площинах.

Про актуальність даної проблеми свідчить і той факт, що передова суспільна думка завжди тримала в полі зору проблему аномальної людини. Цікавою демонстрацією цього твердження є заява члена французької Академії наук, депутата Установчих зборів Віктора Гюго про соціальний захист аномальних осіб, яку проголосив у віршованій формі:

«Навчайте грамоти, навчайте їх письму!

Відкрийте школу їм, щоб скасувати тюрму!»

Поряд із А. І. Селецьким цілий ряд дослідників історико-дефектологічних проблем, зокрема, академік В.І. Бондар [1], зазначають, що ще в умовах царської Росії прогресивна громадськість з належною увагою ставилася до різних аномалій у психофізичному розвитку людини. Вже у квітні 1722 року імператор Петро I підписує указ «Про огляд дурнів у Сенаті», а в березні 1813 помітним явищем в історії психіатрії Росії став затверджений Сенатом поділ у табелі хвороб на слабоумство вроджене та набуте.

Починаючи з 1826 року, російське наукове видання «Журнал человеколюбивого общества» друкує новітні на той час досягнення в галузі психіатрії. Суттєвим науковим зрушенням було і подальше створення ще цілої низки спеціалізованих видань: «Друг еабіліт» (1835 р.), «Вестник естественных наук и медицины» (1836 р.), «Русский инвалид» (1845 р.) та ін. Починаючи з 1854 року, завдяки зусиллям прогресивних

медиків того часу, у найбільших містах Росії було відкрито ряд лікувальних закладів для психічно хворих дітей. У 1854 році Головне управління військово-навчальними закладами відкриває в Саратові та Іркутську виправні навчальні заклади з особливим режимом для підлітків з психопатичними рисами розвитку.

Визначним явищем у психіатричній науці був вихід у світ у 1883 р. праці «Матеріали до психопатології юнацького віку» херсонського психіатра М. Я. Дрознеса.

Крім виключно психіатричних закладів для дітей та підлітків, які мали відхилення у психічному розвитку, існували також і заклади медико-педагогічного характеру, в яких починається тісна співпраця лікарів та педагогів у напрямку забезпечення комплексного вивчення особистості учня. У 1882 році Є.Х. та І.В. Маляревські заснували у Петербурзі лікувально-виховний заклад. Поряд із практичною, педагогічною та лікарською роботою вони спільно з В.М. Бехтерєвим та плеядою інших науковців видають «Медико-педагогический вестник». Подібні заклади відкривають у 1906 році І. А. Сікорський у Києві і в 1908 році В. П. Кащенко в Москві.

Як зазначає А. І. Селецький, переломним етапом для вітчизняної дефектології став III з'їзд психіатрів (1909 р.), на якому вихованець медичного факультету Київського університету імені Святого Володимира В. П. Кащенко виступив із доповіддю «До питання про виховання та навчання дефективних дітей». В цьому програмному документі, зокрема, зазначалося, що необхідно створити суспільну течію на користь численного класу нещасних дітей в інтересах державної безпеки, шкільної гігієни і педагогіки. І саме тому на лікарів покладається надзвичайно почесне завдання – з'ясувати широке суспільне і державне значення питання про дефективних дітей і пропагувати ідею необхідності та своєчасності організації державою і громадськістю шкіл та медико-педагогічних закладів для розумово відсталих та інших категорій дітей із різноманітними порушеннями розвитку.

Важливою віхою в дефектологічній науці було створення у 1925 р. Експериментального дефектологічного інституту, в якому під керівництвом професора Л.С. Виготського було розпочате планомірне та систематичне дослідження проблем виховання різних категорій аномальних дітей.

На думку колеги А. І. Селецького академіка В. М. Синьова, саме під впливом досліджень Л. С. Виготського вітчизняними та зарубіжними дефектологами було принципово переглянуто природу власне дефекту, спираючись на її біосоціальну основу з обов'язковим врахуванням її потенціалу – «зони найближчого розвитку». На переконання Л. С. Виготського, завдання дефектологів полягає перш за все в тому, щоб виявити у кожній людині з особливими потребами саме ті потенціальні можливості, що становили б з часом основу успіху в реабілітаційно-виховній роботі [4].

Професор А. І. Селецький протягом багатьох років широко співпрацював з відділом дефектології Науково-дослідного Інституту педагогіки Міністерства освіти України, який очолював професор Іван Гаврилович Єременко. Багаторічна професійна дружба склалась у вченого і з першим президентом АПН України академіком Миколою Дмитровичем Ярмаченком та багаторічним керівником кафедри сурдопедагогіки та логопедії професором Наталією Федорівною Засенко. Особливі творчо-наукові стосунки склалися в вченого із багаторічним деканом дефектологічного факультету та завідуючою кафедри олігофренопедагогіки та психопатології Клавдією Михайлівною Турчинською. Науковець мав тісні зв'язки з цілим рядом українських медичних та психолого-педагогічних видань. Зокрема, ним було надруковано ряд ґрунтовних підручників та навчальних посібників з патопсихології дитячого віку. Принагідно буде зазначити, що ці видання й на сьогодні користуються значним попитом серед наукової та педагогічної спільноти України та інших країн світу.

Сучасна наукова дефектологічна думка в Україні об'єднана навколо Інституту спеціальної педагогіки та психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України. За останні десятиліття спеціальна корекційна педагогіка суттєво збагатилася. Докладно вивчено та висвітлено проблеми резидуальних енцефалопатій, залишкових явищ енцефалітів і менінго-енцефалітів різного еабілі, черепно-мозкових травм внутрішньоутробної патології, дитячої шизофренії та епілепсії тощо. Відбулися значні зрушення у вивченні етіології та патогенезу недиференційованих і диференційованих олігофреній. З'ясовано особливості порушень вищої нервової діяльності у олігофренів. Олігофренопедагоги та психотерапевти об'єднали зусилля у вивченні граничних станів дитячого віку. Розробляючи методи патогенетичної терапії

та компенсаторних механізмів. Суттєво науково-практичного інтересу для дефектології набули дослідження, що пов'язані із психолого-педагогічними та психіатричними аспектами ліквідації аварії на Чорнобильській АЕС [1]. Особливого значення дослідження вченого буде мати вже в нас час, коли нагальними стають питання надання різнопланової психолого-медичної допомоги дітям і дорослим, які потерпають від воєнного лихоліття наших днів.

Підсумовуючи творчий науковий шлях професора Андрія Івановича Селецького в галузі вивчення клінічних основ дефектологічної науки, варто зазначити, що на його думку, пізнання процесу історичного розвитку вчення про клініку олігофренії та деменції, як вже зазначалося, неправильно уявляти як тільки просте задоволення пізнавального попиту людей.

Історіографія дефектологічної науки дає змогу бачити, що становлення та еволюція знань про дитину з особливими потребами у фізичному розвитку взагалі відбувалися за певними закономірностями. Ці знання є підсумками довгого та суперечливого процесу. Клініцисти довгий час вели активні дискусії з уточнення самої наукової термінології різних клінічних форм розумової відсталості. У вітчизняній дитячій психопатології самі погляди на слабоумство, на думку вченого, розвивалися під впливом передової філософської науки.

Спираючись на прогресивні традиції української науки та засвоюючи все цінне, чого досягла світова наукова спільнота в галузі дитинознавства, вітчизняні дефектологи та психіатри зробили значний внесок у розвиток клінічних основ дефектології.

Ось вже більш ніж 180 років основним теоретичним принципом у вивченні різноманітних клінічних форм слабоумства; зокрема, олігофренії, є біологічний напрямок. Він впливає з наукового розуміння взаємозв'язку організму з середовищем та визнання вирішального значення соціальних факторів для зміцнення здоров'я і усунення причин розумової відсталості. Цей принцип в сучасний період започатковує новий етап у розвитку клініки дитячої олігофренії, що у своїй основі базується на вченні І. П. Павлова.

Вагомим досягненням А. І. Селецького в історії дефектології є те, що ним розкритий взаємозв'язок між клінікою олігофренії та корекційною педагогікою на різних етапах їхнього спільного розвитку, дана характеристика основних тенденцій становлення української дефектології. Для педагогів-практиків цікавим буде бачення А. І. Селецьким роді трудового навчання та виховання у корекції порушень розумового розвитку. Лікування працею потребує великої уваги стосовно вибору її видів. Цілком недоречною буде праця, яка викличе почуття відрази, відсутності перспективи. Праця, на думку вченого, безумовно є фізіологічною потребою організму людини, але особливий виховний ефект вона матиме лише тоді, коли буде підібране педагогом-професіоналом. Як показав час, доробок українських дефектологів поповнився згодом цілою низкою ґрунтовних досліджень, які вивчали організацію та проведення трудового навчання і виховання у допоміжних школах України. Серед них варто згадати дисертаційні роботи В. І. Бондаря, Є. О. Білевича, К. М. Турчинської, М. З. Кота та інших вчених [5].

Поряд із трудовим вихованням, важливим засобом спеціалізації розумово відсталих дітей, згідно з твердженням А. І. Селецького, має бути їхня участь в роботі органів учнівського самоврядування, оскільки, як показують практика і соціальні дослідження, одним з найважливіших шляхів виховання в учнів соціальної активності є доцільно організована громадська самодіяльність дітей в таких структурах. Справа ця копітка і досить складна, особливо коли йдеться про допоміжні школи для дітей з відхиленнями в розумовому розвитку. Ця категорія дітей, внаслідок перенесення мозкових захворювань, що призвели до порушення вищої нервової діяльності, неспроможна самотійно, без зовнішньої допомоги реалізувати свої досить обмежені потенційні можливості щодо посиленої участі в громадсько-корисній діяльності і тому здебільшого займає пасивну життєву позицію.

Постать професора Андрія Івановича Селецького для тисяч його студентів, залишилася в нашій пам'яті як зразок високої професійної культури... Його лекції були для нас зразком знань й високої педагогічної майстерності... Чого вартувала для нас його стиль викладу складного матеріалу, культура мовлення, витончені манери спілкування, стиль одягу... Ніби вчора ми чули в кінці кожного заняття його знамениту фразу: «Соблаговолите задать вопросы по изложенному»...

Дана стаття не претендує на вичерпне розкриття всіх аспектів наукового і життєвого шляху

професора Андрія Івановича Селецького, оскільки це є предметом окремого ґрунтовного вивчення. Зокрема, потребує окремого дисертаційного історико-педагогічного дослідження науково-педагогічна спадщина вченого. Ми ставили перед собою мету розкрити (у постановочному плані) лише окремі сторони вагомого наукового доробку нашого Учителя.